

Az információkeresés technikájának újabb lehetősége: a lovakártya

Kézi lyukkártyák és problémáik

Folyóiratunk már több ízben ismertetett különféle kézi lyukkártyás rendszereket. A tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy a kézi lyukkártyatechnikában rejlő lehetőségek nincsenek kihasználva. Ennek oka - feltéte-

lezhetően - az, hogy az információkeresési problémákba ütköző személyek és intézmények nem rendelkeznek a kellő ismeretekkel, vagy pedig az általános irányzatok és a kapott tanácsok egyértelműen a számítástechnikára irányítják figyelmüket. A valóságban azonban számítástechnikai lehetőségeink ma még gyakran korlátozottak, a számítógépes információkeresés előkészítést igényel és - végül, de nem utolsó sorban - mindig is lesznek olyan információkeresési feladatok, amelyek számítógépes megoldása nem gazdaságos. Ezért nem érdektelen a kézi lyukkártya-ismeret bővítése, és egy-egy újabb felhasználási lehetőségnek elterjesztése.

Magyarországon előbb a peremlyukkártyák, az utóbbi években viszont egyre inkább a fénylyukkártyák terjedtek el. Az utóbbi térhódítását - egyéb előnyös tulajdonságain túl - az indokolja, hogy használata egyszerű, nem szükséges semmiféle kódrendszer kialakítása, hanem "emberi nyelven" írott ismérvekkel /deszkriptorok/ "dolgozik". Ezzel szemben minden keresés eredménye egy vagy több sorszám, és csak e számok alapján található meg a keresett "egyed", ami azt jelenti, hogy a fénylyukkártya nem nélkülözheti a feldolgozott anyag szigorúan megkötött sorszámok szerinti tárolását. Az esetek többségében ez még egy nyilvántartás vezetését teszi szükségessé. A peremlyukkártyás feldolgozáskor erre nincs szükség, de ebben a rendszerben a keresés nehezebb, időigényesebb, és a lehetséges keresési szempontok mennyisége, illetve összekapcsolásuk lehetősége korlátozottabb, mint a fénylyukkártyás feldolgozás.

Az említett kézi lyukkártyák - előnyeikkel és hátrányaikkal együtt - az olvasó előtt már bizonyára ismeretesek. Az is világos, hogy a fénylyukkártya és peremlyukkártya egy rendszerben történő összekapcsolása értelmetlen, sőt eredménytelen megoldás. Mégis sok esetben merül fel ilyen összekapcsolási igény a lyukkártyákkal szemben. A másik, az előbbinél még sokkal gyakoribb igény az, hogy a rendszer működése során a változó adatok is rögzíthetők legyenek a kézi lyukkártyás rendszerekben. Ezt az igényt - legalábbis könnyen és gyorsan - egyik kézi lyukkártyás megoldás sem teljesíti. A kézi lyukkártyás keresőrendszerekkel kapcsolatban egyéb olyan speciális követelmények is felmerül-

tek, amelyek egyik kézi lyukkártya megoldással sem voltak teljesíthetők. Ilyen igény volt például egy bizonyos, leggyakrabban felmerülő szempont szerinti keresés egyszerűsített megoldása. Pl. személyek fénylyukkártyás nyilvántartása esetében a nevek szerinti keresés, amelyet sem a fénylyukkártyák, sem a hozzá tartozó - számsorrendben tárolt - személyi lapok nem tesznek lehetővé, tehát egy harmadik, betűrendes kartoték is szükségessé válik. A peremlyukkártya szintén nem felel meg e célra, hiszen kereséskor a kártyák összekeveredése elkerülhetetlen, azt az előnyt, hogy nem kell rendezetten tárolni, illetve minden keresés után rendezni, veszíteni el előre meghatározott ismérv szerinti rendezésével. A betűkódok szerinti keresőtűs válogatás viszont rendkívül, sőt ésszerűtlenül munkaigényes, ha ez a leggyakoribb keresés. Mondani sem kell, hogy ez a probléma nem csak személyi nyilvántartásoknál, hanem pl. szerzői betűrend szerinti bibliográfiai adatkeresésnél /összehasonlításnál/ is felmerül.

Mindezek alapján foglalkozott az OMKDK ezekkel a problémákkal és kereste a megoldást az elmondott igények kielégítésére.

A lovaskártya lényege és előnye

Az OMKDK szervezési csoportja tapasztalatcsere-kapcsolatot tart fenn az ÉszT SzSzk Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Intézetével /Tallin/. Az ÉszT Intézet már több éve foglalkozik lovaskártyás rendszerek szervezésével,

igen nagy sikerrel. E rendszerek részletes tanulmányozására ez év tavaszán került sor. A gyakorlati tapasztalatok bizonyították, hogy a lovaskártyákkal új, hasznos, az említett problémák megoldásához is hozzájáruló "családtag" jelentkeznek a kézi lyukkártyák és hasonló szervezéstechnikai eszközök családjában.

A lovaskártyás rendszerek elve hazánkban nem volt ismeretlen, hiszen a Synoptic-rendszerről ismertetés is megjelent. E rendszer elveiben hasonló a lovaskártya-rendszerhez, de bonyolultabb technikája és a beszerzés kereskedelmi nehézségei miatt /nem is beszélve arról, hogy csak külföldről, devizáért vásárolható/, érthető módon nem terjedt el hazánkban.

A lovaskártya a kétsoros peremlyukkártyához hasonló kettős lyuk-sorral ellátott kártya, amelynek lyukpárjaiba színes műanyag lemezek /lovakok/ helyezhetők. Az OMKDK által bevezetett rendszer az NDK gyártmányu, szabványos kétsoros peremlyukkártyákat alkalmazza lovas-kártyaként, az észT testvérintézet által e célra gyártott lovasokkal. A lovas 21 mm magas /+0,5 mm tűréssel/, a kártya pereméből 5 mm-re nyúlik ki.

Alovakok 12 színben állnak rendelkezésre /fehér, kék, sárga, lila, barna, fekete, piros, zöld, türkiz, narancssárga, szürke, rózsaszín/

Adatok jelölése
a lovaskártyán

A kártya egy-egy lyukpárja /jelhelye/, illetve az abban elhelyezett, különböző színű lovasok jelölik a keresési ismérveket. A jelhelyek és szinkódok alkalmazása /kombinációja/ többféle lehet.

Bármilyen adatnyilvántartó és kereső rendszer kialakításakor az első feladat azon ismérvek meghatározása,

- amelyeket csak nyilvántartani kívánunk és
- amelyek szerinti keresés szükséges.

A lovaskártya esetében az ismérvek jelölési módja a lovaskártya jelkulcsokat is tartalmazó kártyatervén történik. A megállapított keresési ismérvek szerint felépített jelkulcs- és kártyaterv határozza meg, hogy melyik ismérvet melyik pozícióban, illetve milyen szinkóddal, lovassal jelöljük.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Neme	hely	1909 - 1919	1920 - 1929	1930 - 1939	1940 - 1949	díjazás - színpár	felőfoku	közpiskola	hidamányos fokozat	angol	francia	német	arasz	egyéb	KISZ	Parl	1949 - 1960	színe	színe	
		születési év				iskolai végzettség				nyelvismeret					szervezeti tag		valóságos tag			
		09	20	40	mont.	gimn.													49	
		10	21	30	díj. mérés					középfoku vizsga									50	
mf		11	22	41	techt.					vizsga nélkül									51	
		12	23	31	gép. techn.	nyelvi vizsga									vez. tag				52 6	
		13	24	32	más.														53 6	
	mf	14	33	44	tag.	tan. díjazás													54 6	
		15	25	34	adm.	egyéb									tag				55	
		16	26	35	vegy. mérk.														56	
mf		17	27	36	vil. mérk.														57 6	
	hál. föld	18	37	47		had. díj.													58 7	
	B.p.	28	38	48	vez. ügyel.					felőfoku vizsga					vez. tag				59 7	
		19	29	38	49	völcs.									tag				60 i	

Személyi nyilvántartás kártyatervének egy részlete /a színes lovasok bemutatására sajnos nincs lehetőségünk/.

Kereséskor a jelkulcs- és kártyaterv segítségével állapítjuk meg a keresett ismérvek jelhelyét, illetve színét.

Jelölési módok a lovaskártya-rendszerben:

a/ Egy jelhely egy színnel csak az ismérv létét jelzi. Pl. egy könyvkiadói nyilvántartásban a kártya 5. jelhelyének valamilyen színű /tetszőleges/ lovassal történő megjelölése jelenti azt, hogy a kézirat nyomdában van. Ha tehát az 5. jelhelyben lovas található, akkor ez az ismérv meglétét jelöli /példánkban a kézirat az adott kereséskor a nyomdában van/; a lovas hiánya pedig az ismérv hiányát;

●	●
8	9
●	●
felsőfoku	középfokú
iskolai végzetts	
	gimn
ált mérn	
	techn
gép mérn	
közg	
	egyéb
veg mérn	
vill mérn	
egyéb	
főisk	

b/ Egy jelhely meghatározott színű lovasokkal több ismérv jelölésére ad lehetőséget. Az előző példánál maradva, a 4. jelhely jelöli a könyvek nemzetiségét /nyelvét/. Minden nyelvnek egy-egy meghatározott színű lovas felel meg. Ez a jelölési mód /az adott szempont szerinti, egymást kölcsönösen kizáró ismérvek jelölése szinkódokkal egy pozícióban/ igen gyakori a lovaskártya-rendszerekben;

c/ A b/ alatti lehetőségek bővíthetők a jelhelyek összekapcsolásával. Több összekapcsolt jelhely összességét hívjuk mezőnek.

A mezők felhasználhatók

• különbéle, egymással nem kapcsolódó szempontok szerinti ismérvek kifejezésére egy mezőn belül /a jelhelyek, illetve lovasok elhelyezése a mezőn belüli jelhelyekben fejezi ki az egyik szempont ismérveit, a lovas színe a másikat/; például: jelhelyek a személy iskolai végzettsége és színe az alkalmaz-

Az ábrán az első szint a 2 jelhelyes mező /iskolai végzettség/, a második szint a jelhely /iskolai végzettség foka/, a harmadik szint a szinkód /iskolatípus/

tatási minősége /állománycsoportja/ szerint, vagy jelhelyek a dokumentum típusa /könyv, folyóiratcikk, kutatási jelentés stb./ és színek a dokumentum nyelve szerint;

• egymással hierarchikus /nem-faj/ kapcsolatban álló szempontok szerinti ismérvek kifejezésére; például: személy iskolai végzettségének jelölése.

Ilyen és ehhez hasonló megoldás számtalan lehetséges. Hasonló például a személyi nyilvántartások születési adatainak jelölése. Ezeket az ismérveket 5 jelhelyes mezőben jelöljük. Az első jelhely a születési hely, a többi négy a születési évtizedek jelhelye. Ezen belül a kártyatervben megadott színek jelölik a különböző, lehetséges ismérveket /helység, évek/.

Hogy hány jelhelyet foglalunk le az adott mező céljaira, azt természetesen mindenkor a tényleges, nyilvántartásunkban előforduló szempont határozza meg /példánkban milyen koru személyek szerepelnek a nyilvántartásban, illetve milyen részletességgel kívánjuk a születési hely ismérvét bontani/.

Miután a példában éppen az évek /tehát számok/ jelöléséről esett szó, mindjárt itt kell megemlíteni, hogy a számok jelölése lovaskártyán nagyon egyszerű és sok kombinációs megoldásra ad lehetőséget. A felhasználandó számok nagyságától függően határozzuk meg a mező nagyságát. Minden helyi értéknek egy jelhely felel meg. 0-tól 9-ig minden sorszámhoz /alaki értékhez/ meghatározott színű lovas tartozik /0 = barna, 1 = sárga, 2 = szürke, 3 = lila stb./ Az alábbi rajzon a 2103 sorszám jelölése látható.

A számok ily módon történő jelölése a lovaskártyákon nagyon hasonlít a peremlyukkártyán történő számkódoláshoz, azzal a különbséggel, hogy a peremlyukkártya jelhelyigénye sokkal nagyobb /1-2-4-7 kódnál számjegyenként 4 jelhely, a lovaskártya egyetlen jelhelyével szemben/, válogatása sokkal nehezebb, mint a lovasok szerinti válogatás, de ami ennél sokkal lényegesebb: a változó ismérvek jelölése a lovaskártyákon egyszerű és gyors. A számok jelöléséhez hasonlóan betűk /abc/ rögzítése is igen egyszerű a lovaskártyán.

Ha helyet akarunk megtakarítani /sok az ismérv vagy a későbbiekben sok új ismérvre számíthatunk/, erre is többféle lehetőség kínálkozik. Az előző születési év példában az 1909-1949 évekre 4 jelhelyet foglaltunk le. Ezt két jelhellyel is megoldhatjuk a következő módon:

	●	●	●
	●	●	●
	tizes	egyed	
	helyi érték		
kék	190.	.0	
fehér	191.	.1	
piros	192.	.2	
fekete	193.	.3	
.....	.	.	
.....	.	.	

Pl. az 1912-ben született személyek kartonján - rajzunk szerint - a tizes helyi érték jelhelyében fehér, az egyes helyi érték jelhelyében piros lovasat kell keresni.

Az első jelhely az évtizedet /10-es helyi érték/, a második a születési év utolsó számát /egyed helyi érték/ jelenti. Ebben az esetben egy évet két jelhelyben jelölünk a megfelelő színű lovasokkal és ugyanígy kereséskor is mindkét jelhelyet végig kell tekinteni.

Még számtalan ilyen és ehhez hasonló jelhely-megtakarító megoldás kínálkozik.

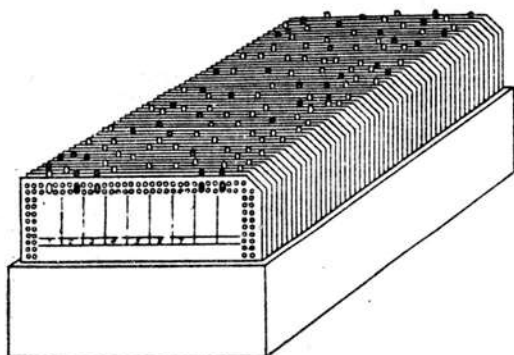
A már hornyolt, tehát működő peremlyukkártyás kartotékok is kombinálhatók lovasokkal. Ezáltal nemcsak a szempontok számát növelhetjük, de a leggyakoribb ismérvek szerinti gyors válogatásra is lehetőséget nyerhetünk.

Végül a lovaskártya fénylukkártyával is kombinálható, ami igen sok ujszerű megoldást tesz lehetővé. Pl. prospektusok nyilvántartó- és kereső rendszerének kialakítására ez a megoldás kiválóan alkalmas. A lovaskártákat ebben az esetben a gyártó cégek betűrendjében rendezzük és fénylukkártyás célokra sorszámozzuk. A sorszámozást "ugrószerűen" végezzük a betűrend későbbi fenntarthatósága érdekében, vagyis "üres" számtartományt hagyva a gyarapodás számára minden kártya sorszáma után. A lovaskártán rögzíthetjük a prospektus adatait /írásban/, valamint a formai és - esetleg - a bővebb tartalmi szempontokat /lovasokkal/, a fénylukkártyákon pedig a részletező tartalmi szempontokat, természetesen a megfelelő lovaskártya sorszáma alapján. Ez az eljárás más dokumentumok esetében is alkalmazható.

Keresés

A lovaskárták meghatározott jelhelyében elhelyezett lovasok a kartotékban egy sorban helyezkednek el és így jól áttekinthetők.

A keresés mindig a kártyaterv segítségével történik. A keresett ismerv jelhelyét és színét leolvassuk és ennek alapján a megfelelő jelhelyeken végigtekintve, vagy kiemeljük a keresett kártyákat, vagy - ha csak a keresett ismérvel rendelkező egyedek száma érdekel - ösz-

Felhasználási
területek

A lovaskártya alkalmazási területe rendkívül széles; minden lehetséges használati célját nem sorolhatjuk fel. Ezért csak példaként említünk meg néhány lehetséges felhasználási célt.

Könyvtári-tájékoztatói alkalmazás:

- állománygyarapítási nyilvántartások /dezideráták/
- kölcsönzési nyilvántartások
- saját kiadványok és előfizetések nyilvántartása
- szakirodalmi információk tárolása és keresése /fénylyukkártyákkal kombináltan, vagy viszonylag egyszerű ismérvrendszerrel, önmagában/ stb.

Egyéb területeken:

- személyi nyilvántartások
- cég-nyilvántartások
- gépek, berendezések, állóeszközök nyilvántartása
- raktári nyilvántartások
- statisztikai nyilvántartások, stb.

szeszámoljuk azokat. Több ismerv szerinti kombinált keresés esetén az egyik ismerv szerint megkeresett kártyák közül a másik ismerv szerinti lovassal is rendelkező kártyák a keresettek. Lovaskártya rendszerekben a kombinált keresés lehetősége korlátozott. Egy keresési menetben három ismerv áttekintése, ill. az azok szerinti válogatás általában még nem okoz nehézséget.

A lovaskártyák
elterjesztése

Az OMKDK szervezési csoportja, amely már 1968 óta foglalkozik kézi lyukkártyás rendszerek szervezésével /fénylyukkártyák értékesítése, rendszerszervezés, szaktanácsadás/, kiterjesztette tevékenységét a lovaskártyás és azokkal kombinált rendszerek szervezésére is.

Erre vonatkozó megbízások keretében elvégzi a megadott igényeknek, vagy már kidolgozott ismérvsziszternek megfelelő jelkulcs- és kártyaterv kidolgozását, a kártyák nyomdai előállítását, szöveges kitöltését és a lovasok behelyezését. A lovasok és a lovaskártyás rendszerekhez szükséges egyéb eszközök értékesítésére /a szervezési tevékenység keretein kívül/ esetleg a későbbiekben kerül sor, a szerzett tapasztalatoktól függően.

Vágó Pálné

I R O D A L O M

- /1/ Kézi lyukkártyatechnika /Cikkgyűjt./ /Összeáll. Balázs Sándor és Bártfai Imréné./ Bp. OMKDK, /1966/. 103 p.
- /2/ VÁGÓ P. - VAJDA E.: A fénylyukkártyák hazai alkalmazásának helyzete és fejlődése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 18.k. 5.sz. 1971.máj. p.345-361.
- /3/ O kartotekah ovetovogo kodirovanija v Insztitute Informacii Esztontszkoj SzSzR. Tallin, Eszt. NIINTI, 1972. 18 p.
- /4/ DOMOKOS M.: A Synoptic kartotékrendszer. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 16.k. 3.sz. 1969.márc. p.186-198.

